

Lencewicz, Stanisław

Czaszka z Łętkowic

Światowit 9, 89-94

1911

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

eze warstwą tkaniny, była trzecia warstwa żywicy, od zewnątrz zaś wszystko było pokryte czwartą warstewką tejże żywicy. Wszystko razem tworzyło nieprzenikliwy dla wilgoci i powietrza pokrowiec, miejscami gruby na kilka centymetrów, miejscami cieńszy, z powodu niejednakowej obfitości żywicy.

Szczegóły powyższe zawdzięczam Ks. Brzozowskiemu, od którego, bawiąc w Łętkowicach w półtora roku po rozkopaniu mogiły, otrzymałem szczątki, które się jeszcze dochowały, a więc kilka kawałków żywicznego pokrycia trumny, parę gwoździ, czaszkę całkowitą, jako też kilka kości szkieletu. Według zapewnień ks. Brz. w trumnie oprócz szkieletu żadnego więcej przedmiotu nie było. Przedemną, w sierpniu r. 1891 p. M. Warzeniecki zjął planik odręczny z miejscowości, i ten wkrótce później łaskawie mi zakomunikował.

Szczątki żywicy t. j. kawałki obłożenia trumny, mające po kilkadziesiąt centymetrów powierzchni z odcisniętymi w niej dokładnie śladami tkaniny przechowuję w Muzeum pod № 8036 (3 pudełka), czaszka ze szczęką dolną ma № 7367, 13 kości ze szkieletu zapisane są pod № 7366.

Żywica ma kolor prawie czarny i konsystencję t. zw. smoły szewskiej. Nie była badana pod względem chemicznym.

Co do kości szkieletu—te poddał pomiarom antropometrycznym uproszony o to p. Stanisław Lenczewicz. Wyniki Jego pomiarów czytelnik znajdzie w poniższym wykazie.

Fotografie czaszki zostały zreprodukowane na tablicach IX i X niniejszego rocznika.

E. Majewski.

CZASZKA Z ŁĘTKOWIC.

Bardzo często się zdarza, że archeolog przy swoich poszukiwaniach znajduje materiał osteologiczny, o ile jednak materiał archeologiczny jest przez niego zawsze należycie zakonserwowany i naukowo zużytkowany o tyle niepewne są losy materiału kostnego. Zdarza się (o czem można się dowiedzieć z naszych pism popularno-naukowych), że po zabraniu materiału archeologicznego odmawia się nad szkieletem „wieczny odpoczynek“ i przysypuje go się ziemią; zdarza się, że zabrany materiał osteologiczny przekazuje się do jakiego zbioru, w którym nie zawsze doczeka się opracowania; zdarza się jednak, że wykopane szkielety opisuje się i w ten sposób publikując je, udostępnia się materiał naukowy, jakim są takie opisy, szerszym kołom uczonych.

Szczątki ludzkie znajduwane są w naszym kraju niezbyt rzadko, ale

w takich przypadkach bywają przenoszone na cmentarze i tam grzebane powtórnie, zaledwie niekiedy udaje się ocalić materiał naukowy, ale jest go dotychczas tak niewiele, że mamy bardzo niejasne pojęcie o wymarłych przedhistorycznych mieszkańcach kraju. Ażeby wyświecić naszą przeszłość rasową, trzeba mieć bez porównania większy materiał, niż ten, jakim obecnie rozporządzamy. To też chwalebnie czyni redakcyja „Światowita“, skrzętnie drukując opisy kości przedhistorycznych, gdyż mnoży tą drogą drobne przyczynki do poznania naszej przeszłości rasowej, wtedy gdy w innym wypadku różne czaszki, stojące w szafach muzealnych, w znacznej mierze byłyby niewyzyskane dla nauki.

Pan Erazm Majewski dostarczył mi do opracowania czaszkę z Łętkowic, położonych w powiecie Miechowskim, gub. Kieleckiej. Czaszka ta znajduje się w Muzeum Przedhistorycznem E. Majewskiego, w gmachu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie, gdzie zainwentaryzowana jest pod № 7367. Znaleziono ją wraz ze szkieletem w trumnie, znajdującej się w dość znacznych rozmiarów kurhanie. Trumna była hermetycznie zamknięta, bo grubo spowita w tkaniny przepojone smołą, a szkoda tylko, że z braku jakiegokolwiek charakterystycznych dodatków nie można określić wieku znaleziska. Jak można sądzić z kształtu czaszki, wyrostków sutkowych, łuków brwiowych i in. okoliczności, mamy do czynienia ze szczątkami mężczyzny dojrzałego, o czem znów świadczą dobrze rozwinięte zęby mądrości i starcie zębów.

Czaszka jest nieco niesymetryczna, posiada budowę masywną i kości o konsystencji mocnej. Zęby wielkie, znacznie starte, oraz bardzo silnie rozwinięte kresy skroniowe, jak również kresy ciemieniowe, wskazują na znaczną pracę, jaką musiał wykonywać aparat żucia, co rzuca pewne światło na stan ówczesnej sztuki kulinarnej, szczególnie wobec przypuszczalnie uprzywilejowanego stanowiska, które zmarły zajmował w swoim społeczeństwie.

Szew wieńcowy (sutura coronalis) zachowany jest na całej długości z małemi zawilościami; strzałowy (sutura sagittalis) zrosnięty do połowy swej długości, drugą zaś połowę cechują mierne zawilości; szew węglowy (sutura lambda) również zrosnięty jest od punktu lambda do połowy długości lambda-asterion w jedną i drugą stronę, a części szwu niezrosnięte posiadają niewielkie zazębienia. Szew skroniowy (sutura temporalis), zarówno prawy jak i lewy, zachował się na całej długości, bez zazębienia. Ośrodkiem, od którego poczęło się zrastanie szwów jest punkt lambda, od niego zrastanie posunęło się w kierunku asterionów i bregmy. Z braku szwów o wielkich zawilościach czaszka nie obfituje w kości wydzielone, zaledwie jedna taka, niewielkich wymiarów kostka widoczna jest przy

lewym asterionie. Grzebień potylicowy (*crista occipitalis*) oraz kresy znacznie rozwinięte, a cała górna część kości potylicowej wystaje silnie na zewnątrz w punkcie lambda i nieco poniżej. Wyrostki sutkowe (*processus mastoideus*) wielkie, glabella nie wydatna ku przodowi, guzy czołowe (*tuber frontale*) rozwinięte miernie, czoło pochyłone słabo.

Wymiary ogólne czaszki są dosyć pokaźne. Pod względem wskaźnika długość-szerokościowego ($= 76,32$) czaszka należy do kategorii średnich (*mesocephalia*); wskaźnik wysokość-długościowy wynoszący w danym przypadku 69,47, należy do kategorii niskogłowych (*chamaecephalia*), choć już znajduje się na pograniczu średniowysokogłowości (*orthocephalia*). Wskaźnik szerokość-wysokościowy jest niezwykle wysoki, wynosi bowiem aż 109,8. Otwór potylicowy szeroki, wskaźnik (87,88) zalicza się do szerokordzeniowych (*eurymedullaria*), podobnie jak i cała potyllica, której wskaźnik długość-szerokościowy równa się 86,13, a przeto potyllica jest wybitnie szeroka (*euioccipitalia*).

Przechodząc teraz do opisu twarzowej części czaszki (*splanchnocranium*), przedewszystkiem omówię łuki brwiowe. Są one rozwinięte silnie w okolicy medialnej, gdzie grubość ich wynosi 17 mm (prawy) i 15 (lewy). W części środkowej grubość spada do 4 mm, aby znów na krawędzi lateralnej podnieść się do 6 mm na prawym oczodole i 5 na lewym. Nad obydwoma oczodołami znajdują się otwory rzekome, a nad lewym nadto jeszcze małe wcięcie. Wymiary oczodołów nie są jednakowe, co widać z tablicy pomiarów, a wskutek tego i wskaźniki oczodołów są różne: prawy 83,33, lewy zaś 85,0, pierwszy leży w kategorii średniooczodołowości (*mesoconchia*, drugi na dolnej granicy wysokooczodołowości (*hypsi-conchia*).

Szew nosowy (*sutura nasalis*) niezrośnięty, nadnosie wklęsnięte miernie, kości nosowe (*ossa nasalia*) zadarte. Wskaźnik szerokości nosa (42,59) wskazuje znaczną wązkonosność (*leptorhynia*).

Twarz należy do kategorii szerokich (*leptoprosopia*), wskaźnik bowiem górnej części twarzy wynosi 57,46. W profilu szczęki nie wydają się zbyt wysuniętymi naprzód, a wyliczony wskaźnik skośności szczęki górnej (93,20) leży w kategorii prostoszczękowych (*orthognathia*). Podniebienie wązkie (*leptostaphylina*) o wskaźniku 73,58. guzek podniebienny (*torus palatinus*) nieobecny.

Bródka (*mentum*) wydatna miernie, bez kolca zewnętrznego (*spina mentalis externa*). Kolec bródkowy wewnętrzny (*spina mentalis interna*) mały, nie rozdwojony i słabo wydatny.

WYMIARY I WSKAŹNIKI.

WYMIARY OGÓLNE.	Największa długość	190
	(glabella-extremum occiput)	
	Największa szerokość	145
	(euryon—euryon)	
	Wysokość	132
	(basion—vertex)	
	Obwód poziomy czaszki.	550
	Obwód poprzeczny (przez bregma)	320
	Obwód strzałowy	390
	(nasion—opisthion)	
	Odległość pomiędzy otworami usznymi.	112
	(auriculare—auriculare).	
Wskaźnik	$\frac{\text{najw. szerokość} \times 100}{\text{najw. długość.}}$	76,32
Wskaźnik	$\frac{\text{najw. wysokość} \times 100}{\text{najw. długość.}}$	69,47
Wskaźnik	$\frac{\text{najw. szerokość} \times 100}{\text{najw. wysokość.}}$	109, 8
POTYLICA (os occi- pitale).	Szerokość otworu potylicowego	29
	(foramen magnum).	
	Długość otworu potylicowego.	33
	(opisthion—basion).	
Wskaźnik	$\frac{\text{szer. otworu potyl.} \times 100}{\text{basion—opisthion.}}$	87,88
	Największa szerokość potylicy	113
	(asterion—asterion).	
	Cięciwa (lambda—opisthion)	98
Wskaźnik	$\frac{\text{cięciwa lamb.-opisth.} \times 100}{\text{najw. szerok. potylicy}}$	86,73
	Luk (lambda—opisthion).	125
Wskaźnik	$\frac{\text{cięciwa lamb.-opisth.} \times 100}{\text{luk lamba-opisthion}}$	78,40

KOŚĆ CIEMIENIOWA	Cięciwa bregma-lambda	118
(o s p a r i e t a l e).	Łuk bregma-lambda	130
	Wskaźnik $\frac{\text{cięciwa bregma-lambda} \times 100}{\text{łuk bregma-lambda}}$	90,77
KOŚĆ CZOŁOWA (o s	Cięciwa nasion-bregma	115
f r o n t a l e).	Łuk nasion—bregma	135
	Wskaźnik $\frac{\text{cięciwa nasion-bregma} \times 100}{\text{łuk nasion-bregma}}$	85,19
TWARZ.	Wysokość górnottwarzowa	77
	(nasion-prosthion).	
	Szerokość największa twarzy	134
	(zygion-zygion).	
	Wskaźnik $\frac{\text{wysokość górnottwarzowa} \times 100}{\text{szerok. najw. twarzy}}$	57,46
	Szerokość średnottwarzowa	93
	Wskaźnik $\frac{\text{wysokość górnottwarzowa} \times 100}{\text{szerokość średnottwarzowa}}$	82,80
	Najmniejsza szerokość czoła	101
	Największa szerokość czoła	111
	Wskaźnik $\frac{\text{najmn. szerok. czoła} \times 100}{\text{najw. szer. czoła.}}$	90,99
	Wskaźnik $\frac{\text{najw. szerok. czoła} \times 100}{\text{najw. szer. czaszki}}$	69,66
	Wskaźnik $\frac{\text{najw. szerok. twarzy} \times 100}{\text{najw. szer. czaszki}}$	93,06
	Podstawa twarzowa (basion-nasion)	103
	Wydatność twarzy w profilu (basion-prosthion)	96
	Wskaźnik $\frac{\text{basion-prosthion} \times 100}{(\text{basion-nasion})}$	93,20
	Szerokość oczodołów zewnętrzna	96
	(ektoorbitael—ektoorbitale).	
ORBITA.	Wysokość oczodołu prawego	35
	„ „ lewego	34
	Szerokość oczodołu prawego	42
	„ „ lewego	40

ORBITA.	Wskaźnik oczodołowy prawy	83,33
	" " lewy	85
	Łuki brwiowe (arcus suproorbit.)	
	prawy	{ Przy kraw. medialnej. 17
		{ W środku 4
		{ Przy kraw. lateralnej. 6
	lewy	{ Przy kraw. medialnej. 15
		{ W środku 4
		{ Przy kraw. lateralnej. 5
NOS.	Wysokość nosa (nasion-acanthion).	54
	Szerokość nosa (aperthion-aperthion).	23
	Wskaźnik $\frac{\text{szerokość nosa} \times 100}{\text{wysokość nosa}}$	42,59
	Szerokość kości nosowych	8
	Szerokość międzyoczodołowa wewnętrzna	22
PODNIEBIENIE.	Szerokość podniebienia (alverion-alverion).	39?
	Długość podniebienia (staphylion-prosthion)	53
	Wskaźnik $\frac{\text{szerokość podniebienia} \times 100}{\text{długość podniebienia}}$	73,58
ŻUCHWA.	Wysokość żuchwy (gnathion-symphysion)	37
SZKIELET.	Wzrost osobnika, otrzymany metodą Manouvriera, na mocy pomiaru piszczeli (tibia)	<i>m</i> 1,63

Stanisław Lencewicz.